

LAİK DEVLET DÜZENİMİZİN İLK YASAL DAYANAĞI

M. Nuri KODAMANOĞLU

Cumhuriyet dönemi inkılâplarımız arasında "Laiklik" hem en önemlilerinden biri, hem de en çok tartışılanıdır.

Bu konuda yapılan araştırma ve yayınlarda hak ettiği yeri ve değeri bulamadığını sandığım bir yasayı ilginize sunmak istiyorum.

Bilindiği gibi bir devlete laik diyebilmek için "Onsuz olmaz" şartlar vardır.

Bunlardan biri: Devletin ve halkının bütün dinlere karşı hoş görülü ve saygılı olmasıdır. Devlet ve halk, vatandaşın dini inançlarına, ibadetlerine karışmayacak; herkesin kendi dinini öğretme, telkin etme ve yayın yapma hakkında saygılı olacaktır¹.

Türkler Osmanlı İmparatorluğunun başından beri bu hayat tarzına alışıktır. Müslümanı, Musevîsi, Hıristiyanı yan yana asırlarca barış içinde yaşamıştır.

Laik devlet olmak için bu şart yeterli değildir.

İkinci lâzım şart: Devlet hayatında, Anayasa ve öteki kanun ve kurallarda, dinî doğma ve tercihlerin hakim ve nâfiz olmamasıdır.

İşte Osmanlı Devletinde olmayan buydu. Tam aksine Devlet, tasarruflarında Ahkâm-ı Şer'iyeye riayetle mükellef idi. Şeyhülislam, son dönemlerde şer'iyeye vekilleri (bakanları) bu ilkeye uygunluğu sağlar ve denetlerlerdi.

Gerçi bu mecburiyet münhasıran Müslümanlar için geçerliydi. Doğaldır ki, böyle olması Osmanlı Devletinin teokratik yapısını değiştirmez.

Milli mücadele ile birlikte Anadolu'da teşekkül etmeye başlayan Devlet daha önceki niteliğini sürdürmüştür.

¹ Prof. Dr. Ali Fuad Başgil; Din ve Laiklik. İstanbul. 1955, sayfa III-VII.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk Anayasası olan 20 Ocak 1921 tarih ve 85. numaralı yasanın 7. maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin görevleri arasında, "Ahkâm-ı Şer'iyenin Tenfizi (Etkinliğinin sağlanması)"de vardır².

İlk Anayasayı değiştiren ve Cumhuriyetimizin ilânını sağlayan 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı yasa; bu hükme dokunmadığı gibi, 2. maddesiyle "Türkiye Devletinin dîni, din-i İslamdır"³ hükmünü getirerek bu geleneği pekiştirmiştir.

1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesi üzerine gelen II. Meclis, 3 Mart 1924'de; bence çok önemli bir ilkeyi içeren bir kanun kabul etti. Bu kanun 429 sayılı "ŞER'İYYE VE EVKAF VE ERKAN-I HARBİYE VEKÂLETLERİNİN İLGASINA DAİR KANUN"⁴ dur. Bu kanunun 1. nci maddesi aynen şöyledir:

"Madde 1- Türkiye Cumhuriyetinde muamelât-ı nasa dair ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Onun teşkil ettiği hükümete ait olup, dîn-i mübîn-i İslâmın bundan maada itikad ve ibadeta dair bütün ahkâm ve mesâilinin tedviri ve müessesat-ı diniyenin idaresi için Cumhuriyetin makarrında bir (Diyanet İşleri Reisliği) makamı tesis edilmiştir"⁴.

Yeni dil ile söylemek gerekirse yasa diyor ki: "İslam Dininin itikat (inanç) ve ibadet ile ilgili bütün hükümleri dini kuruluşların idaresi, yeni kurulan Diyanet İşleri Başkanlığının ilgi ve yetkisine bırakılmıştır. Çünkü: Türkiye Cumhuriyetinde vatandaşların eylem ve işlemleri ile ilgili yasa koymak ve bu işlerle ilgili tasarruflarda bulunmak Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Onun kurduğu Hükümete aittir.

Dolayısıyla inanç ve ibadet dışında vatandaşın eylem ve işlemlerini (muamelât-ı nas'ın) yasama ve yürütme sorunlarını Devletin ilgili organları üstlendiğine göre; itikat (inanç) ve ibadetlerle ilgili işler de ayrı bir kuruluşa (Diyanet İşleri Başkanlığı) bırakıldığına göre, Devletin yasama ve yürütme ile ilgili tasarruflarının İslâm Dinine uygunluğu konusu artık söz konusu değildir.

2 Prof. Dr. Suna Kili-Prof. Dr. Şeref Gözübüyük; Türk Anayasa Metinleri, İş Bankası Yayınları, sh. 92.

3 Aynı eser, sh. 103.

4 Dustur. 3. Tertip, 5. cilt, sh. 665

Durum böyle olunca bu hususun temin ve denetimi ile görevli Şer'iyye Vekâletine (Bakanlığına) gerek yoktur. Nitekim, aynı yasanın 2. maddesi ile Şer'iyye Vekâleti kaldırılmıştır⁵.

Hemen aynı günde (3 Mart 1924'de) 430 sayılı yasa ile Tevhid-i Tedrisat (Eğitim ve Öğretimin Birliği); 431 sayılı yasa ile de hilâfet kaldırılmıştır⁶.

Son iki yasa, Büyük Millet Meclisinin amacını daha da açıklığa kavuşturan niteliktedir.

Bu itibarla vurgulamak istediğim 429 sayılı yasa son derece önemli ve değerli bir ilkeyi 1. maddesiyle ifade ve ilân ediyor.

Bu ilke batı toplumlarında "Sezar'ın hakkını Sezar'a; İsa'nın hakkını İsa'ya" sloganı ile ifade edilmiştir.

Kanaatimce bu yasa ile Devletin ve dinin "nüfûz ve istigal" alanları açık seçik belirtilmiştir.

Böylesine önemli bir hukuk kuralının, Anayasalarımızın korunmasını emrettiği "Devrim kanunları" arasında sayılmamış olması bir eksiklik değildir düşüncesindeyim.

Sözlerimi bitirirken bir hususu daha işaret etmek istiyorum:

429 sayılı kanundan 48 gün sonra aynı Meclis tarafından yapılan 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı meşhur Anayasamız, 2. maddesiyle "Devletin Dininin İslam Dini olduğunu"; 26 maddesiyle "Büyük Millet Meclisinin Ahkâm-ı Şer'iyyenin tenfizi ile görevli olduğunu" ifade ettiğine göre⁷ ve bu hükümler 1928 yılına kadar yürürlükte kaldığına⁸ nazaran, 429 sayılı yasanın 1. ve 2. maddeleriyle çelişki içinde bir düzen mi oluşmuştur?. Yoksa bu maddelerin daha tutarlı bir yorumu mu var?. Siyasal opportunité'nin zaruretleri mi böyle getirdi? Bu soruların yeterince aydınlanmadığını düşünüyorum⁹.

5 Dustur. 3. Tertip, 4. cilt, sh. 665.

6 Prof. Dr. Suna Kili-Prof. Dr. Gözübüyük; aynı eser, sh. 106.

7 Aynı eser, sh. 111

8 Aynı eser, sh. 115

9 Sayın Doç. Dr. Ahmet Mumcu Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi adlı kıymetli eserinde: (Sayfa. 144) 429 sayılı yasadaki "Dinle ilgili hükümlerin yerine getirilmesi bundan sonra T.B.M.M.'nin kendisine ait olacaktır." tarzında bir yorum yapmışlardır. Oysa yukarıda arz ettiğim gibi, 429 sayılı yasadaki "Dinle ilgili hükümlerin yerine getirilmesi bundan sonra T.B.M.M.'nin kendisine ait olacaktır." tarzında bir yorum yapmışlardır. Oysa yukarıda arz ettiğim gibi, 429 sayılı yasadaki "Dinle ilgili hükümlerin yerine getirilmesi bundan sonra T.B.M.M.'nin kendisine ait olacaktır." tarzında bir yorum yapmışlardır. Oysa yukarıda arz ettiğim gibi, 429 sayılı yasadaki "Dinle ilgili hükümlerin yerine getirilmesi bundan sonra T.B.M.M.'nin kendisine ait olacaktır." tarzında bir yorum yapmışlardır. Oysa yukarıda arz ettiğim gibi, 429 sayılı yasadaki "Dinle ilgili hükümlerin yerine getirilmesi bundan sonra T.B.M.M.'nin kendisine ait olacaktır." tarzında bir yorum yapmışlardır.

Profesör Gotthard Jäschke, "Yeni Yürkiyede İslâm Dini" adlı eserinde: Cumhuriyet Halk Fırkasının 9 Eylül 1923 tarihli programında yer alan laik anlayışın dinsizlik ithamları suçlamasını önlemek amacıyla 1924 Anayasasına konduğu görüşünü ileri sürmektedir¹⁰.

Devletin dininin İslam olduğunu ifade eden hüküm 10 Nisan 1928'de yapılan bir anayasa değişikliği ile anayasadan kalkmış, bir daha da yer almamıştır¹¹. Ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi de; 26. maddeden aynı kanunla çıkarılmıştır. "Laikliğin en mükemmel bir devlet vasfı" olduğu ifade edilen bu değişiklikten sonra, artık ne "T.B.M.M. Meclisinin dinin ibadet ve itikad esaslarına, ne din çevrelerinin, müslümanların muamelesiyle ilgili T.B.M.Meclisinin tasarruflarına" karışmayarak modern laik devleti işletmeleri gerekir. Mesalâ: Türban ihtilâfında diyanet işlerimizin, siyasî partilerimizin, Yüksek Öğretim Kurulunun ve Anayasa Mahkemesinin tavır veya kararlarının doğru ve yanlışları bu tarihî seyir ve pozitif hukuk kuralları karşısında daha kolay tesbit edilebilir.

10 Gotthard Jäschke; Yeni Türkiyede İslamlık, Ankara. 1972. Bilgi Yayınevi, sayfa. 96

11 Hamza Erođlu; Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul. 1982, sayfa. 427